

**WHO DO PALEOLITHIC ANTHROPOMORPHIC
SCULPTURES DEPICT**

Sergiy Roslyakov

Annotation. The article is devoted to the new view for purpose of Palaeolithic woman's statues, which are wide spread from Europe to Siberia. Author analyses the composition of statuettes and considers that they were designed for horizontal observation. All women were in the position lying on the back. This position and some additional circumstances tell that statuettes represent dead women. Hereby, anthropomorphic Palaeolithic statuettes have got straight relation to funeral cult. This fact confirms early reconstructions of the Paleolithic funeral's cult.

Keywords: anthropomorphic sculpture, funerary cult, stone plastic art, Lower Paleolithic, canonized image.

УДК 391“11/12”:7.025.4

Олександр Мінжулін

професор кафедри техніки

і реставрації творів мистецтва НАОМА

**“Металевий убір” із скарбів
Стародавньої Русі початку XIII ст.**

(У контексті реконструкції тогочасного одягу)

Анотація: На підставі проведених досліджень та реставрації “металевих уборів” із давньоруських скарбів, знайдених на території Києва, Московського кремля та на Тернопільщині, автор описує створені ним реконструкції стародавнього одягу XII–XIII ст.

Ключові слова: скарб, “металевий убір”, жіночі прикраси, срібло, чернь, зернь, реконструкція, одяг, давньоруський костюм.

У період Стародавньої Русі наші предки високо поцінювали витончені вироби зі срібла, з любов'ю прикрашали черню і зерню браслети, колти, барми, персні, фібули, пряжки, накладки ремінних гарнітурів тощо. Наприкінці XI і протягом XII–XIII ст. у Древній Русі, від Києва й Чернігова до Володимира й Рязані, склався певний канон вбрання, який передбачав комплекс прикрас — так званий “металевий убір”, що визначав статус і соціальний стан власника. Найрозкішнішим був парадний “убір” князівського й боярського станів — він вважався і складовою частиною скарбниці.

Парадний “металевий убір” заможних городян складався також з певного комплексу прикрас для головного убору, шиї та рук. То була ціла низка коштовностей зі срібла й золота, що виготовлялися в княжих

майстернях XI–XII ст. Наприклад, голову прикрашало очілля з тринастинних дужок або діадема, з боків на ряснах звисали колти, на шиї барми — намиста зі срібними пустотілими намистинами, гривні, ланцюжки з підвісками та ін. Руки прикрашалися витими та двустулковими браслетами-обручами, пальці — перснями й каблучками.

Паралельно формувався й костюм представників різних суспільних станів, з'явилися усталені комплекти його, що підкреслювали приналежність особи до певної категорії суспільства. Строгий вишуканий стиль гармонійно вписувався в ряд з виробами, прикрашеними зерню й черню [1, с. 124, 126].

Скарби зі срібними прикрасами оздобленими зерню і черню, які ми останнім часом досліджували, знайдені в різних князівствах і регіонах Стародавньої Русі. Наприклад, скарб давньоруських прикрас був випадково знайдений 1986 р. в Києві по вул. Кудрявській (під час поглиблення підвалу в приміщенні галереї лабораторії Національного музею історії України). В його складі був повний жіночий “металевий убір” [2, с. 172–173], (іл. 1, а). За стилістичними і технологічними особливостями він більш датується останньою чвертю XII ст. Одна ажурна золота

Іл. 1. Скарб давньоруських прикрас XII — початку XIII ст., знайдений у Києві по вул. Кудрявській, та графічна реконструкція одягу. Автор реконструкції О. Мінжулін, художник О. Корнієнко. 1986

підвіска із цього скарбу із зерню прикрашена перлами (іл. 1, б), а три фрагментованих кільця виготовлені зі срібла, намистини яких повністю вкриті зерню [3, с. 123], (іл. 1, в).

Велику знахідку чоловічих і жіночих прикрас, до складу якої входило декілька “металевих уборів”, виявлено 1988 року на території Московського кремля. Скарб належав князівській родині Володимира, сина володимирського князя Юрія Всеволодовича [4, с. 28–40; с. 117–120], (іл. 5).

У 2006 році на території Тернопільської обл. також випадково знайдено скарб, який складався з жіночих прикрас. Унікальність цієї знахідки важко переоцінити — це досить повний комплект “металевого убору”, прикрашений черню і зерню, заможної городянки першої половини XIII ст., виявлений за останні 25 років в Україні.

До складу скарбу входили (іл. 2):

- шість тринамистинних ажурних скроневих кілець діаметром від 38 до 44,75 мм, прикрашених зерню й сканню. Діаметр намистин від 11 до 12 мм. Зернятка, якими прикрашені намистини, мають діаметр від 1,8 до 2,2 мм. Вага кілець від 6 до 9 грамів;

Іл. 2. Скарб срібних жіночих прикрас першої половини XIII ст. з Тернопільщини:

1–6 — скроневі кільця; 7–8 — колти; 9 — прикраси очілля;
10 — перстень; 11 — намисто

Іл. 3. Ажурна тринамистинна скронева підвіска київського типу

Іл. 4. Перстень

- два пустотілі колти з тисненим орнаментом у вигляді в'язи з імітацією псевдоперлів. Розміри колтів 57×72×13,5 і 56×67×13,5 мм, вага 17,9 і 14,8 грамів (іл. 2, 7–8);
- очілля, що складається з двох секцій, у кожній по шість дужок з квадратного дроту, скріплених між собою філігранню. На кожну дужку навізано три пустотілі ажурні намистини прикрашені зерню й філігранню. Розміри 150×50 мм. Вага 81,7 грамів (іл. 2, 9);
- перстень пустотілий з круглим щитком, на якому у квадраті вигравірувано хрест у вигляді рослинних пагонів — кринів (іл. 2, 10; іл. 4). По колу і з боків перстень прикрашений черню. Розмір його 18,5 мм, вага — 4,95 грамів;
- намисто з дванадцяти бурштинових намистин; двох намистин зі смальти; двох срібних мигдалеподібних намистин; трьох срібних хрестів, два з яких із черню, й чотирьох золочених медальйонів. На двох медальйонах зображення Христа-Еммануїла з хрестом, на інших — Спасо-Вседержителя з Євангелієм. Зі зворотного боку на трьох медальйонах — рослинний декор у вигляді кринів, на одному хрест з виноградною лозою (іл. 2, 11).

Під час створення натурної реконструкції зовнішнього вигляду й способу носіння прикрас знатної жінки за матеріалами давньоруського

1

2

3

Іл. 5. Реконструкція одягу за матеріалами скарбу XIII ст., знайденого на території Московського кремля. Автор реконструкції О. Мін жулін, художник О. Че би кін. 1990

Іл. 6. Загальний вигляд заможної городянки XIII ст. за матеріалами скарбу з Тернопільщини.

Реконструкція: металевий убір — О. Мінжулін;
одяг — Т. Мінжуліна, О. Гаврилюк

скарбу першої половини XIII ст. з Тернопільщини до уваги бралися археологічні, письмові джерела й пам'ятки образотворчого мистецтва, а також графічні реконструкції українських і російських вчених, особистий досвід автора [5, с. 29–34, іл. 5–10].

Саме оригінальні залишки одягу, знайдені в похованнях, дозволяють документально реконструювати складові частини костюма [6, с. 116]. Важливим джерелом є й твори образотворчого та прикладного мистецтва; давньоруські літописи, грамоти й писемні свідчення іноземців, у яких іноді містяться загальні відомості про види одягу, прикраси і матеріали для їхнього виготовлення.

Відмінність між костюмами різних прошарків давньоруського суспільства проявлялася у матеріали, з яких було їх виготовлено, а також за наявністю або відсутністю певних елементів одягу й прикрас [7, с. 977–988; 8, с. 31–37; 9, с. 257].

Для виготовлення комплекту одягу за досліджуванним нами скарбом (іл. 6) використовувалися оксамит, льняна тканина, шовк, шкіра, хутро, а для тонування тканин — натуральні барвники [10, с. 114–132].

Проведені нами дослідження й реставрація давньоруських скарбів кінця XII — початку XIII ст. стали джерелом для здійснення реконструкції костюма. На підставі здійсненої реконструкції маємо змогу уявити, як застосовувалися прикраси в контексті з одягом в культурі Давньої Русі.

1. *Мінжулін О.І.* Реставрація творів з металу. — К.: Спалах, 1998.
2. *Там само.* — С. 172–173.
3. *Там само.* — С. 123.
4. *Минжулин А.И.* Реставрация вещей и реконструкция убора знатной москвички XII в. // *Панова Т.Д.* Клады Кремля. — М.: Государственный историко-культурный музей-заповедник “Московский Кремль”, 1996. — С. 28–40; *Панова Т.Д.* Археологические богатства Московского Кремля // *Наука и жизнь.* — 1993. — № 7. — С. — 117–120.
5. *Abito femminile d'argento XII–XIII secolo Ricostruzione di A.I. Mingulin // Audusina T.D., Panova T.D.* I gioielli dei secoli XI–XIII provenienti dal tesoro rinvenuto nel Cremlino di Mosca // *Tesori dal Cremlino. Catalogo della Mostra.* — Mosca-Vienna 1993; *Kremlin Gold.* М.: Государственный историко-культурный музей-заповедник “Московский Кремль”, 2000.
6. *Мінжуліна Т.В.* Дослідження й реставрація музейного текстилю. — К.: Рада, 2005. — С. 116.
7. *Брайчевська О.А.* Одяг // *Історія української культури.* — К.: Наукова думка, 2001. — Т. I. — С. 977–988.
8. *Ніколаєва Т.О.* Історія українського костюма. — К.: Либідь, 1996. — С. 31–37.
9. *Васіна З.О.* Український літопис вбрання [Книга-альбом]. — К.: Мистецтво, 2003. — Т. I. — С. 257.
10. *Мінжулін О.І., Мінжуліна Т.В., Чорнокапська І.О.* Реставрація тканин. — К.: Інститут громадянського суспільства, 1998. — С. 114–132.

**“МЕТАЛЛИЧЕСКИЙ УБОР” ИЗ КЛАДОВ ДРЕВНЕЙ РУСИ НАЧАЛА XIII ст.
(В контексте реконструкции одежды того времени)**

Александр Минжулин

Аннотация. На основании проведенных исследований и реставрации “металлических уборов” из древнерусских кладов, найденных на территории Киева, Московского кремля и на Тернопольщине, автор описывает созданные им реконструкции древней одежды XII–XIII ст.

Ключевые слова: клад, металлический убор, женские украшения, серебро, чернь, зернь, реконструкция, одежда, древнерусский костюм.

**“METAL ATTIRE” FROM TREASURES OF ANCIENT RUS
AT THE BEGINNING OF 13-th CENTURY
(In the context of reconstruction of clothes of that time)**

Oleksandr Minzhulin

Annotation. On the basis of the completed restoration and art critical research the author describes his own created reconstructions of ancient garments of the 12-th — 13-th centuries and a complete set of “a metal attire” for a prosperous town woman in the first half of the XIII-th century found on the territory of Ukraine and Russia.

Keywords: treasure, complete set of metal attire”, women’s jewelry, silver, niello, granulation, reconstruction, ancient garments.